

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:
ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ
ТА СВІТІ (З XIII СТ. ДО СЬОГОДЕННЯ)**

4271 Методичні вказівки
до семінарських занять
для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота»
денної форми навчання

Суми
Сумський державний університет
2017

Методичні вказівки до семінарських занять із дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи : історія соціальної роботи в Україні та світі (з XIII ст. до сьогодення)» / укладач В. В. Опанасюк. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 56 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

	С.
1. Список умовних скорочень	4
2. Пояснювальна записка	5
3. Тематичний план	8
4. Програма навчальної дисципліни	13
5. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять ..	16
6. Завдання для самостійної роботи. Приблизний перелік тем рефератів і презентацій	39
7. Питання до іспиту. Зразки тестових завдань	40
8. Короткий словник основних понять	42
9. Список використаної літератури	43
10. Додаток А. Хронологічна таблиця (обов'язковий)	48
11. Додаток Б. Корисні посилання (додатковий)	50

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	–	антитерористична операція
ВНЗ	–	вищий навчальний заклад
ВЦРПС	–	Всесоюзна центральна рада професійних спілок
ГА ООН	–	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
ГО	–	громадська організація
КК України	–	Кримінальний кодекс України
МЗС	–	Міністерство закордонних справ
НДО	–	недержавна організація
НКСЗ	–	Народний комісаріат соціального забезпечення
НУО	–	неурядова організація
РСФРР	–	Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
СПТУ	–	середнє професійно-технічне училище
СРСР	–	Союз Радянських Соціалістичних Республік
УАСПССР	–	Українська асоціація соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи
УСРР	–	Українська Соціалістична Радянська Республіка
ЦКДД	–	Центральна комісія допомоги дітям
ЦССМ	–	Центр соціальних служб для молоді
ЦСССДМ	–	Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета викладання дисципліни – ознайомлення студентів із генезою соціальної роботи як особливої галузі людської діяльності, формування наукового підходу до соціальної роботи.

Завдання дисципліни – підвищення теоретичного розуміння сутності соціальної роботи та її суспільного значення з урахуванням вітчизняного та світового досвіду.

Це видання охоплює лише частину базового для спеціальності курсу «Історія та теорія соціальної роботи» і присвячене історії соціальної роботи в Україні та світі (з XIII ст. до сьогодення). Занурення в історію та детальний аналіз умов, причин і наслідків окремих подій та тривалих соціальних процесів, дослідження історико-культурного контексту змін у соціальній структурі суспільств допоможе студентам не лише заглибитись у проблематику та краще зрозуміти суть соціальної роботи, а й навчитися розуміти суспільні тенденції розвитку соціальної допомоги та сформувати необхідні навички аналітичної роботи. Усе це у поєднанні з матеріалом модулів «Теорія соціальної роботи» стане основою формування фундаментальної наукової підготовки та необхідних професійних компетентностей.

Підготовка фахівців із соціальної роботи здійснюється на принципах дуальної освіти (практико-орієнтованого підходу) із застосуванням авторських методик формування загальних і фахових компетентностей. У процесі навчання системно, поступово, цілеспрямовано формуються такі компетентності:

1. Загальні компетентності:

- 1) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- 2) здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- 3) знання і розуміння предметної сфери та розуміння професійної діяльності;
- 4) здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

- 5) вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- 6) здатність ухвалювати обґрунтовані рішення;
- 7) здатність працювати в команді;
- 8) навички міжособистісної взаємодії;
- 9) здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

2. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- 1) здатність аналізувати суспільні процеси становлення і розвитку соціальної роботи як інтеграційної галузі наукових знань;
- 2) здатність аналізувати соціально-політичні процеси, пов'язані із соціальним розвитком держави;
- 3) здатність аналізувати нормативно-правову базу стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення;
- 4) здатність до діяльності з попередження соціальних ризиків, складних життєвих обставин, запобігання та вирішення соціальних конфліктів;
- 5) здатність до розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб;
- 6) здатність до цінування та поваги різноманітності, унікальності й мультикультурності;
- 7) здатність оцінювати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси клієнтів;
- 8) здатність виявляти шляхи подолання проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення;
- 9) здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей;
- 10) здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;
- 11) здатність виявляти і залучати ресурси особистості, соціальної групи та громади для виконання завдань професійної діяльності;
- 12) здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

У процесі навчання студент повинен **знати**:

- основні поняття соціальної роботи;

- основні етапи формування різноманітних форм допомоги та підтримки населення в Україні та світі;
- об'єкти та суб'єкти соціальної роботи на різних етапах її розвитку;
- теорію та методологію соціальної роботи в історичній ретроспективі;
- основні закони та принципи соціальної роботи;
- форми соціальної роботи, що сформувалися в процесі історичного розвитку та використовуються в сучасній Україні та світі;

вміти:

- аналізувати сучасні умови організації соціальної допомоги та підтримки в Україні та світі;
- використовувати знання з дисципліни для саморозвитку та самоорганізації, підвищення свого професійного рівня як фахівця із соціальної роботи;
- використовувати кращі традиції вітчизняного та світового досвіду в організації та забезпеченні соціальної роботи.

Дисципліна «Історія та теорія соціальної роботи» тісно пов'язана з іншими навчальними дисциплінами, такими як: філософія, соціологія, загальна та вікова психологія, інформаційне забезпечення соціальної роботи, система організації соціальних служб, права людини та правові основи соціальної роботи, правознавство, економічні основи соціальної роботи, економічна теорія.

Методичні вказівки, розміщені в цьому виданні, поєднують традиційні методики викладання історичних дисциплін із практично-орієнтованою складовою, що дозволяє варіювати зміст, форми, розподіл часу на виконання завдань у ході заняття. Частина розроблених тем може використовуватися в умовах польової роботи, зокрема, для формування основ наукових досліджень, відпрацювання навичок аналітичної роботи, використання ресурсно-орієнтованого підходу тощо. Викладач не обмежений у виборі форм, методів, інструментарію для проведення семінарських занять у межах робочої програми та орієнтується насамперед на інтереси та можливості студентів і досягнення визначених освітньою програмою результатів навчання.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Т е м а	Заг. обсяг, год.	Лек., год.	Практ. (сем.) зан., год.	Лаб. роб., год.	Сам. опрац. матер. (зокре- ма, ІРС), год.	Інд. завд., год.
1	2	3	4	5	6	7
Семестр 1						
1-й модульний цикл дисципліни						
Тема 1. Теоретико-методологічні основи навчальної дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи»	10	2	2	–	6	–
Тема 2. Виникнення соціальної допомоги в стародавні часи	10	2	2	–	6	–
Тема 3. Соціальна допомога в державах Стародавнього Сходу: держави Межиріччя, Єгипет, Індія,	10	2	2	–	4	–

Китай						
Тема 4. Соціальна	8	2	2	–	6	–
1	2	3	4	5	6	7
допомога в епоху Античності						
Контрольний захід за модульний цикл: тестовий контроль	2	–	–	–	2	–
Разом за модульним циклом	40	8	8	–	24	–
2-й модульний цикл дисципліни						
Тема 5. Вплив монотеїстичних релігій на формування та становлення соціальної допомоги	10	2	2	–	6	–
Тема 6. Становлення соціальної допомоги в країнах Західної Європи в період середньовіччя (V – поч. XVII ст.)	10	2	2	–	6	–
Тема 7. Практика соціальної допомоги	10	2	2	–	6	–

в Київській Русі (IX–XII ст.)						
1	2	3	4	5	6	7
Тема 8. Розвиток соціальної допомоги на українських землях у XIII– XVIII ст.	10	2	2	–	6	–
Виконання ОДЗ	10	–	–	–	–	10
Разом за модульним циклом	50	8	8	–	24	10
Разом за семестр	90	16	16	–	48	10
Семестр 2						
3-й модульний цикл дисципліни						
Тема 9. Система соціальної допомоги в Україні (XIX – поч. XX ст.)	8	2	2	–	4	–
Тема 10. Становлення та розвиток професійної соціальної роботи (кін. XIX – поч. XX ст.)	7	2	2	–	3	–
Тема 11. Перші методики професійної соціальної	8	2	2	–	4	–

роботи довоєнного двадцятиліття						
1	2	3	4	5	6	7
(20-ті–40-ві роки XX ст.)						
Тема 12. Тенденції розвитку системи соціальних служб і виконавців за кордоном у XX–XXI ст.	7	2	2	–	3	–
Разом за модульним циклом	30	8	8	–	14	–
4-й модульний цикл дисципліни						
Тема 13. Система соціального забезпечення в Україні у XX ст.	7	2	2	–	3	–
Тема 14. Становлення та розвиток системи підготовки соціальних працівників в Україні. Волонтерська діяльність у соціальній роботі	7	2	2	–	3	–
Тема 15. Становлення	7	2	2	–	3	–

і розвиток недержавної сфери						
1	2	3	4	5	6	7
соціальної роботи в Україні та за кордоном						
Тема 16. Шляхи інтеграції соціальної роботи на початку XXI ст.	7	2	2	–	3	–
Контрольний захід за модульний цикл: тестовий контроль	2	–	–	–	2	–
Разом за модульним циклом	30	8	8	–	14	–
Разом за семестр	60	16	16	–	28	–
Разом із навчальної дисципліни	150	32	32	–	76	10

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія соціальної роботи

ТЕМА 1. Теоретико-методологічні основи навчальної дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи»

1. Предмет і завдання дисципліни, її зміст, структура, методичні особливості.
2. Історія соціальної роботи: міждисциплінарні зв'язки, джерела вивчення.
3. Теоретико-методологічна основа і місце «Історії та теорії соціальної роботи» серед інших наук.

ТЕМА 2. Виникнення соціальної допомоги в стародавні часи

1. Теорії виникнення соціальної допомоги.
2. Общинний характер життєдіяльності первісної людини.
3. Форми допомоги у стародавніх слов'ян.

ТЕМА 3. Соціальна допомога в державах Стародавнього Сходу: держави Межиріччя, Єгипет, Індія, Китай

1. Соціально-економічна та релігійна обумовленість соціальної допомоги в перших цивілізаціях.
2. Основні джерела та форми соціальної допомоги в перших цивілізаціях.

ТЕМА 4. Соціальна допомога в епоху Античності

1. Соціальна допомога в епоху Античності: загальна характеристика.
2. Інституціоналізація державної соціальної допомоги.
3. Зародження філантропії та меценатства.

ТЕМА 5. Вплив монотеїстичних релігій на формування та становлення соціальної допомоги

1. Ставлення до людини в буддизмі.

2. Християнство: релігійна доктрина любові.
3. Взаємодопомога в мусульманстві.

ТЕМА 6. Становлення соціальної допомоги в країнах Західної Європи в період середньовіччя (V – поч. XVII ст.)

1. Суспільство періоду середньовіччя та його основні характеристики:
 - 1.1. Загальна характеристика періоду.
 - 1.2. Церковно-монастирська благодійність.
 - 1.3. Основні соціальні проблеми середньовіччя та форми їх вирішення.
2. Зміна концепції соціальної допомоги. Протестантизм і благодійництво.
3. Соціальна допомога з боку громад:
 - 3.1. Церковно-приходські громади.
 - 3.2. Міське самоуправління.

ТЕМА 7. Практика соціальної допомоги в Київській Русі (IX–XII ст.)

1. Роль князя в організації соціальної допомоги та піклування.
2. Церковно-монастирське піклування.
3. «Теорія милосердя» в розумінні давньоруських літописців і книжників.

ТЕМА 8. Розвиток соціальної допомоги на українських землях у XIII–XVIII ст.

1. Загальноєвропейський контекст розвитку соціальної допомоги на українських землях.
2. Самобутні форми соціальної допомоги в українському суспільстві.
3. Розвиток державної, громадської та приватної форм допомоги в Російській імперії.

ТЕМА 9. Система соціальної допомоги в Україні (XIX – поч. XX ст.)

1. Становлення і розвиток теорії суспільного і приватного призріння у Російській імперії.
2. Благодійні товариства і громадські організації як осередки соціальної допомоги.

3. Генеза системи державної соціальної політики в Російській імперії (XIX ст.)

ТЕМА 10. Становлення і розвиток професійної соціальної роботи (кін. XIX – поч. XX ст.)

1. Роль органів самоврядування в розширенні меж соціальної допомоги.
2. Соціальна робота як професійна діяльність на початку XX ст.
3. Сутність процесу професіоналізації соціальної роботи.
4. Лідери соціальної роботи за кордоном.
5. Елементи вітчизняної професіоналізації соціальної роботи.

ТЕМА 11. Перші методики професійної соціальної роботи довоєнного двадцятиліття (20-ті–40-ві рр. XX ст.)

1. Вплив психологічних теорій на соціальну роботу XX ст.
2. Сутність діагностичного підходу до професійної соціальної роботи.
3. Сутність функціонального підходу до професійної соціальної роботи.

ТЕМА 12. Тенденції розвитку системи соціальних служб і виконавців за кордоном у XX–XXI ст.

1. Система соціальної роботи та соціальних служб у США. Компетенції соціального працівника.
2. Соціальна робота з сім'єю в США.
3. Організація соціальної роботи в Європі.
4. Соціальна робота в Росії.
5. Соціальна робота в Японії та Китаї.
6. Соціальна робота в країнах Близького Сходу.

ТЕМА 13. Система соціального забезпечення в Україні у XX ст.

1. Основні напрями соціальної роботи в довоєнний період.
2. Соціальна робота періоду Другої світової війни.
3. Характеристика системи соціального забезпечення 50–90-х рр. XX ст.

ТЕМА 14. Становлення та розвиток системи підготовки соціальних працівників в Україні. Волонтерська діяльність у соціальній роботі

1. Професія «соціальний працівник» в українській практиці соціальної роботи.
2. Діяльність української Асоціації соціальних педагогів і соціальних працівників: зміст, форми і методи діяльності.
3. Основні тенденції становлення та розвитку волонтерського руху в Україні і за кордоном.
4. Мотивація діяльності волонтерських загонів Українського державного Центру соціальних служб для молоді (ЦССМ).
5. Досвід і перспективи розвитку волонтерського руху в Україні і за кордоном.

ТЕМА 15. Становлення і розвиток недержавної сфери соціальної роботи в Україні та за кордоном

1. Законодавча база діяльності недержавних організацій соціальної сфери.
2. Шляхи та форми інтеграційної діяльності недержавних організацій та органів місцевого самоврядування.
3. Соціальна діяльність груп самопомоги.

ТЕМА 16. Шляхи інтеграції соціальної роботи на початку XXI ст.

1. Місце і роль соціальної роботи в реалізації соціальної політики України.
2. Структура та функції органів соціальної роботи в Україні.
3. Соціальна робота на теренах СНД.
4. Сучасна ситуація соціальної роботи в країнах Західної Європи та США.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 8. Розвиток соціальної допомоги на українських землях у XIII–XVIII ст.

План

1. Загальноєвропейський контекст розвитку соціальної допомоги на українських землях.
2. Самобутні форми соціальної допомоги в українському суспільстві.
3. Розвиток державної, громадської та приватної форм допомоги в Російській імперії.

Основні поняття: арештантські будинки, століття «великого ув'язнення», соціальні заклади закритого типу, спеціалізовані заклади соціальної сфери, виправні будинки, робітні будинки, школи для бідних, братства, ставропігія, козацтво, прикази суспільної опіки, «упокорюючі будинки».

Методичні вказівки до вивчення теми

Перше питання необхідно розпочати з періодизації західноєвропейської історії. Врахування та порівняння історичної та історико-культурної періодизацій дозволить ґрунтовніше зрозуміти суспільні тенденції розвитку соціальної допомоги в цей неоднорідний історичний відрізок часу. Динамічні суспільні процеси, пов'язані з розвитком ринкових відносин, релігійними та культурними змінами, що привели до змін у соціальній структурі суспільств, сформували новий тип держави.

Необхідно виявити фактори, що стимулювали перехід від церковно-монастирської системи благодійності до державної системи регулювання соціальної сфери, з'ясувати причини переходу функції соціального захисту до національної держави та її віднесення до основних, започаткування соціальної політики. Аналіз законодавчого регулювання системи соціальної допомоги в державах Західної Європи дозволить виявити такі зміни в соціальній сфері, як професіоналізація жебрацтва, зміна груп клієнтів, перехід від натуральної допомоги до державних робіт, забезпечення спеціалізованих установ соціального захисту за рахунок державних податків, переселення жебраків на колонізовані території тощо.

Порівняння подій, що відбувалися в західноєвропейських суспільствах і на території України, дозволить перейти до розгляду

другого питання, щоб виявити специфічні особливості та традиційні форми соціальної допомоги на території України, що потерпала від нападів зовнішніх агресорів, таких як Кримське ханство, Османська імперія, Річ Посполита, Швеція, Московія.

Розпочати розгляд другого питання необхідно з визначення основних періодів суспільних змін на території України в XIII–XVIII ст. Ослаблення центральної влади внаслідок зовнішньої агресії щодо населення українських земель було основною причиною переходу соціальної функції до місцевого самоуправління (самоврядування).

Серед форм сомоорганізації населення на території України виділяють типові для західноєвропейських міських громад на Магдебургському праві цехи та гільдії, трансформовані до самобутніх форм братства та цілком самобутню Запорозьку Січ. Братства залишалися в межах традиційної релігійної соціальної допомоги. Зокрема, Львівське братство мало право ставропігії. Запорозька Січ трансформувалася від козацької громади до квазідержавного утворення з функціями захисту селян-втікачів, козацької голоти, підтримки старих і німецьких козаків, а також церков і монастирів для заснування та утримання останніми шпиталів. Із часом гетьмани Війська Запорозького зберегли та примножили традиції соціальної допомоги та меценатства.

Необхідно звернути увагу на трансформацію церковно-монастирської благодійності, особливо у зв'язку з утисками православ'я, козаччиною та формуванням держави Б. Хмельницького.

Висвітлення третього питання доцільно розпочати з перебігу процесу поступового переходу українських земель під зверхність Російської імперії, що завершився в 1795 р. Третім поділом Речі Посполитої. Унаслідок цього поділу всі українські землі (за винятком Галичини та Буковини) опинилися у складі Російської імперії, а російська адміністративна система, законодавство та порядки, серед іншого – надання соціальної допомоги, поширилися на приєднані землі. В українських землях під зверхністю Російської імперії проходили такі процеси в соціальній сфері: функціонування територіальних інститутів допомоги та підтримки, державні

превентивні та захисні акції щодо різних категорій клієнтів, посилення законодавчої бази соціальної допомоги.

Форми соціальної підтримки та захисту в XIII–XVIII ст. на українських землях під юрисдикцією Московії, а згодом Російської держави поступово змінювалися: із занепадом церковно-монастирської благодійності посилилися державний захист та приватна благодійність. Формування державної системи соціального захисту в централізованій Росії розтягнулося з межі XV–XVI ст. до поч. XIX ст. Централізована система соціальної допомоги почала формуватися з кінця XVIII ст. і була пов'язана з адміністративними реформами та створенням приказів суспільної опіки.

Необхідно звернути увагу на специфічне порівняно із Західною Європою поблажливе ставлення в Російській імперії до жебрацтва. Викорінення жебрацтва в Росії здійснювалося в межах інститутів соціального контролю (робітні будинки, «упокорюючі будинки») та соціальної допомоги (переважно госпіталі для сиріт, хворих, калік, людей похилого віку).

Особливе значення в Російській імперії відводилося теоретичному обґрунтуванню соціальної допомоги (Стоглав, Домострой).

Список рекомендованої літератури

1. Костина Е. Ю. История социальной работы : учеб. пособ. / Е. Ю. Костина. – Владивосток : Владивост. ун-т, 2003. – С. 39–43.
2. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч. метод. посіб. / Г. Попович. – Ужгород : Гражда, 2000. – С. 27–43.
3. Фирсов М. В. Теория социальной работы : учеб. пособ. / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – 4-е изд. – Москва : Академ. проект ; Гаудеамус, 2009. – С. 51–73.
4. Фурман А. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. В. Фурман, М. В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 35–47.
5. Циткилов П. Я. История социальной работы : учеб. пособ. / П. Я. Циткилов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 90–106.

Тема 11. Перші методики професійної соціальної роботи довосного двадцятиліття (20-ті–40-ві рр. XX ст.)

План

1. Вплив психологічних теорій на соціальну роботу XX ст.
2. Сутність діагностичного підходу до професійної соціальної роботи.
3. Сутність функціонального підходу до професійної соціальної роботи.

Основні поняття: соціальний діагноз, соціальна терапія, робота з окремим випадком (case work), медична модель соціальної роботи, принцип відмови від моралізаторства, науковий підхід, «принципи ментальної гігієни», «інтервенція» в соціальній терапії, директивне та недирективне лікування.

Методичні вказівки до вивчення теми

У межах першого питання студентам доцільно звернути увагу на суспільну значущість і затребуваність знань у галузі соціальних і поведінкових наук, що, зокрема, стимулювало розвиток психології та соціології наприкінці XIX – на початку XX ст. У цьому зв'язку актуальними були потреби психологічної допомоги мігрантам, безробітним, бідним, інвалідам, демобілізованим після Першої світової війни. Важливо, що соціальна робота в цей період перемістилася до медичних закладів та перейшла на професійний рівень – від співробітників громадських організацій до кваліфікованих соціальних працівників. Підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах потребувала вироблення наукових підходів і теоретичного обґрунтування методів соціальної роботи, які формувалися шляхом синтезу знань із суміжних галузей.

Студенти зосереджують увагу на змісті топічних і динамічних елементів структури психіки, що виявлені З. Фрейдом, його біологізаторському поясненні комплексів, неврозів і психічних відхилень, розробленні методу психоаналізу, ігноруванні соціальних

аспектів впливу на особистість. Поряд із цим згадують про психологію А. Адлера та К. Г. Юнга, які не змогли повністю розірвати з біологізаторською традицією, незважаючи на її критику та намагання врахувати соціальний вплив на особистість. Корисним буде звернення до ідей теоретиків Франкфуртської школи, зокрема, філософсько-психологічного вчення Е. Фромма, його уявлення про «хворе суспільство» та соціальну терапію.

Друге питання необхідно розпочати з того, що серед сучасних методів соціальної роботи виділяють індивідуальний, груповий та общинний методи. Метод індивідуальної соціальної роботи поступово сформувався в діяльності двох шкіл соціальної роботи – діагностичної та функціональної, що виникли в першій половині ХХ ст. на Заході. У цей самий період відбулося поступове відмежування соціальної роботи від медицини (психіатрії) та педагогічної (виховної) роботи.

Діагностична школа соціальної роботи започаткована в коледжі Сміта в Нью-Йорці (США), у якому з 1918 р. здійснювалася підготовка соціальних працівників. Теоретичні основи діагностичного підходу закладені Мері Річмонд у праці «Соціальні діагнози» (1917). Студенти звертають увагу на джерела формування її теоретичних поглядів (картезіанство, біологія, біхевіористська школа психології, психоаналіз З. Фрейда). Необхідно описати медичну модель соціальної роботи, запропоновану М. Річмонд (збір фактів, діагноз, прогноз, терапія як етапи інтервенції), запозичення та трансформацію семантичного змісту медичних понять «діагноз», «терапія», «клієнт» у соціальній роботі як мистецтві допомоги. Принцип відмови від моралізаторства, вимога використання наукових основ поставлення соціального діагнозу. «Принципи ментальної гігієни» як основа етичного кодексу соціального працівника та індивідуального методу в роботі з клієнтом. Комбінування методів надання соціальної допомоги (директивного (прямого) та недирективного (опосередкованого)). Необхідно зауважити, що акцентування уваги на одному з них у подальшому визначило розвиток діагностичної та функціональної шкіл соціальної роботи.

Послідовники М. Річмонд сприяли розвитку діагностичної школи. Зокрема, В. Робертсон змістив увагу з формування проблем клієнта в дитинстві на формування його внутрішнього світу (цінностей, смислів) в індивідуальному досвіді. Дослідження Г. Гамільтона заклали новий зміст у поняття соціального діагнозу: соціальний діагноз – це не установка до соціальної терапії (діяльної зміни особистості клієнта), а робоча гіпотеза (своєрідна модель) до розуміння особистості клієнта, його проблем, життєвої ситуації та відношення до неї. Мета соціального лікування клієнта – зміна особистості та допомога в соціальній адаптації. Тип взаємовідносин соціального працівника з клієнтом – авторитарний.

Третє питання передбачає аналіз діяльності функціональної школи соціальної роботи, яка зародилася в 30-ті рр. ХХ ст. у Пенсільванській школі соціальних працівників. Проаналізуйте інтерес школи до соціального середовища, вплив ідей О. Ранка, Дж. Тафта, К. Р. Роджерса, Дж. Дьюї на осмислення завдань і значення соціальної допомоги.

Зверніть увагу на зміну підходу до соціальної терапії як послуги, яку надають соціальні служби. Мета соціальних служб – допомогти клієнтові усвідомити потребу та прийняти соціальну допомогу. Оригінальний метод надання та приймання допомоги, розроблений у рамках школи, орієнтував на процес як форму та засіб зміни не клієнта, а його ситуації. Соціальний працівник та клієнт стають суб'єктами (партнерами) з однаковою відповідальністю за зміну ситуації клієнта. Соціальний працівник відповідальний за розроблення, обґрунтування та використання прийнятних методів і технік надання допомоги, установлення та підтримку відносин довіри та співробітництва. Клієнт відповідальний за осмислення допомоги, її прийняття, хід та результати процесу саморозвитку, самовдосконалення. Ідея осмислення допомоги опирається на поняття «самовизначення», запропоноване представником прагматизму Дж. Дьюї. Відбувається зміна підходу у взаємовідносинах соціального працівника та клієнта – від авторитарних методів до свободи вибору клієнта у питанні відповідальності за самого себе.

Зверніть увагу на осмислення В. Робінсон ролі клієнта та соціального працівника («Психологія змін у соціальній індивідуальній психотерапії» (1930).

Згадайте про вплив гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Хорні) на подальший розвиток функціональної школи соціальної роботи.

Список рекомендованої літератури

1. Бронзино Л. Ю. Критическая социология Франкфуртской школы / Л. Ю. Бронзино // Вестник РУНД. Серия «Социология». – 2007. – № 7. – С. 52–67.
2. Кубицький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / С. О. Кубицький. – Київ : ДАКККіМ, 2009. – С. 19–23.
3. Невлева И. М. Теория социальной работы : учеб. пособ. [Электронный ресурс] / И. М. Невлева, Л. В. Соловьева. – Белгород : Кооперативное образование, 2005. – 431 с. – Подразд. 1.5. – Режим доступа : <http://scibook.net/sotsialnaya-rabota-kniga/teoriya-sotsialnoy-raboty-pervoy-polovine-18262.html>.
4. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч.-метод. посіб. / Г. Попович. – Ужгород : Гражда, 2000. – С. 71–84.
5. Свердлов А. З. Курс лекций по социальной работе и благотворительности : в 2 ч. Ч. 2. Зарубежный опыт / А. З. Свердлов. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств, 2001. – С. 10–23.
6. Социальная работа за рубежом : учеб. пособ. / сост.: Е. С. Новак, Е. Г. Лозовская, М. А. Кузнецова ; под общ. ред. Е. С. Новак. – Волгоград : ВолГУ, 2001. – С. 42–46.

Тема 13. Система соціального забезпечення в Україні у ХХ ст.

План

1. Основні напрями соціальної роботи в довоєнний період.
2. Соціальна робота в період Другої світової війни.
3. Характеристика системи соціального забезпечення 50–90-х рр. ХХ ст.

Основні поняття: продовольча розверстка, продовольчий податок, воєнний комунізм, нова економічна політика (неп), селянські комітети громадської взаємодопомоги, дитяча безпритульність.

Методичні вказівки до вивчення теми

Розпочати розгляд першого питання необхідно з окреслення хронологічних рамок періоду: від установлення радянської влади на більшій частині України (1917–1921 рр.) – до проголошення незалежності України в 1991 р. Після входження в 1919 р. території Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) до складу Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР) радянська влада базувалася на принципі домінування державних інтересів над суспільними.

Із загальної історії студенти згадують, що в 1936 р. УСРР перейменована на Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УРСР), яка перебувала у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) до проголошення незалежності України. Варто враховувати, що територія України до Другої світової війни (1939–1945 рр.) перебувала у складі різних держав (СРСР, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини), що наклало відбиток на формування традицій соціальної роботи в різних її частинах. Основну увагу в межах даної теми студенти звертають на розвиток системи соціального забезпечення в радянській Україні.

Закономірно, що з посиленням ролі держави суспільну опіку зведено до соціального забезпечення, а окремі форми соціальної допомоги з боку громад (насамперед релігійних) практично зникли. Студенти звертаються до передового досвіду соціальної роботи в перше десятиліття радянської влади (заснування Українського товариства Червоного Хреста, законодавче закріплення повного соціального забезпечення всіх трудящих при всіх видах втрати працездатності, запровадження системи захисту від безробіття (вперше в світі). Суперечливість підходу до соціального забезпечення виявилася в тому, що декларовані соціальні права громадян реалізовувалися на практиці, проте обмежено, оскільки домінував

класовий підхід у наданні соціальної допомоги (класова боротьба з «ворогами революції» під час політики воєнного комунізму). Студенти аналізують етапи створення та виявляють елементи адміністративної системи радянського соціального забезпечення в період політики воєнного комунізму (1918–1921 рр.), починаючи із заснування Народного комісаріату соціального забезпечення (НКСЗ) до розмежування його функцій із функціями Наркомату праці та Наркомату охорони здоров'я.

Початок нової економічної політики (непу) змінює стратегію та структуру соціального забезпечення. Студенти розрізняють і аналізують основні напрями роботи НКСЗ у цей період (1921–1928 рр.) (забезпечення селянства та осіб «самостійної праці» в порядку обов'язкової взаємодопомоги, кооперація інвалідів, соціальне страхування робітників, державне забезпечення червоноармійців у містах) і додаткові зобов'язання («допомога жертвам контрреволюції», боротьба з жебрацтвом і проституцією, допомога під час стихійних лих, опіка та піклування інвалідів, хворих, престарілих).

Детальніше необхідно проаналізувати соціальну політику держави щодо селянства під час голоду 1921–1923 рр. (створення та діяльність селянських комітетів взаємодопомоги (1922 р.) з функціями самозабезпечення та патронажу нужденних, перетворення форм громадської допомоги та взаємодопомоги в повинність).

Класовий підхід у 1928–1930 рр. виявився в політиці розкуркулювання, що пов'язана зі зривом хлібозаготівель.

Важливо виявити умови, фактори, причини та наслідки голоду 1932–1933 рр. на Україні, звернути увагу на мету, особливості та соціальне значення запровадження паспортної системи (кін. 1932 р.) в містах, селищах і радгоспах (за винятком колгоспів). Фактором, що впливав на становище колгоспників, було запровадження в 1930 р. системи трудоднів (замість оплати праці виплачувалася частка чистого доходу колгоспу відповідно до кількості відпрацьованих трудоднів, як правило, в натуральній формі). Система трудоднів діяла до 1966 р., регулювалася державою.

Боротьба з дитячою безпритульністю і злочинністю в УСРР покладалася на Раду захисту дітей (1919–1922 рр.), Центральну комісію допомоги дітям (ЦКДД) при Комісії з ліквідації наслідків голоду (з 1922 р.). Необхідно звернути увагу на створення дитячих комун як практику цих органів. Серед інших форм роботи важливе значення мають правовий захист безпритульних, організований Народним комісаріатом освіти, робота братів і сестер соціальної допомоги з безпритульними, забезпечення підлітків і молоді роботою.

Студенти аналізують зміст прийнятого Радою народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних республік (РНК СРСР) «Положення про забезпечення в порядку соціального страхування інвалідів праці та членів родин, померлих або відсутніх із невідомих причин інвалідів праці» (1925 р.). Ознайомлюються з діяльністю громадських організацій із працевлаштування інвалідів шляхом організації артілей та кооперативів (Всеросійський союз кооперації інвалідів (Всекоопінсоюз), Всеросійське товариство сліпих (ВТС), Всеросійське об'єднання глухонімих (ВОГ). У складі НКЗ у 1931 р. створюється Рада з працевлаштування інвалідів, що забезпечує їх працевлаштування на місця, заброньовані на підприємствах відповідно до планових показників.

Пенсійне забезпечення за старістю як окремий вид соціального забезпечення в основних рисах сформувалося на загальносоюзному рівні в період 1928–1932 рр.: спершу в текстильній промисловості, а згодом поширилося на робітників інших галузей і службовців. У цьому зв'язку необхідно проаналізувати зміст і виявити значення Постанови Наркомпраці СРСР від 5 січня 1928 р. «Про надання пенсійного забезпечення престарілим робітникам підприємств текстильної промисловості», Постанови ВЦРПС «Про поліпшення державного соціального страхування для службовців» (затверджено РНК СРСР 31 липня 1937 р.). Шляхом аналізу документів студенти приходять до висновку про те, що до початку Другої світової війни в СРСР була сформована система соціального забезпечення робітників, службовців, інтелігенції та членів їх сімей у всіх випадках втрати заробітку, проте поза цією системою залишилися члени колгоспів.

Розкриваючи друге питання, студенти звертають увагу на те, що пріоритетним напрямом соціальної роботи в період 1939–1945 рр. було поліпшення соціального забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей. У рамках цього періоду можна виділити два етапи, що відрізняються заходами соціального забезпечення. Соціальний захист на етапі 1939–1941 рр. орієнтувався на зростання пенсій військовослужбовців. Заходи другого етапу 1941–1945 рр., починаючи з окупації німецькими військами території України охоплювали соціальне забезпечення родин фронтовиків, соціальну допомогу та реабілітацію поранених. У 1942 р. Державний комітет оборони (ДКО) організував будинки для інвалідів Великої Вітчизняної війни для відновлення здоров'я поранених фронтовиків та їх фахової перепідготовки. Окремий напрям соціальної роботи у воєнні роки пов'язаний з евакуацією та розміщенням евакуйованих у нових умовах, зокрема, евакуація дитячих будинків. Необхідно також звернути увагу на діяльність у роки війни організації «Червоний Хрест України» (донорство, медперсонал, з 1945 р. – розшук безвісти зниклих, пошук інформації про нанесені війною збитки для отримання компенсаційних виплат).

Третє питання розпочинається з трагічних наслідків голоду 1946–1947 рр. Необхідно звернути увагу на становище селянства в цей період, неможливість переселення голодуючих до міста через відсутність паспортів, роботу за трудові.

У 1949 р. НКСЗ перейменоване в Міністерство соціального захисту (МСЗ), а в 50-х рр. ХХ ст. починається новий етап розвитку соціального забезпечення. Основними досягненнями цього періоду є Закон про державні пенсії (1956 р.), Закон про пенсії та грошову допомогу членам колгоспів (1964 р.). Склалася система загального пенсійного забезпечення трудящих, хоч розмір пенсій робітників і колгоспників значно відрізнявся (враховувалася наявність у колгоспників приватного господарства).

Необхідно звернути увагу на розширення в 1964 р. функцій МСЗ порівняно з Положенням 1937 р. Основною сферою залишалося матеріальне забезпечення, напрямками якого були: державне соціальне

забезпечення, державне соціальне страхування, соціальне забезпечення колгоспників. Студенти розкривають джерела фінансування цих напрямів. Іншою сферою турботи держави було безкоштовне медичне обслуговування.

У 50–60-ті рр. ХХ ст. активізується діяльність із підвищення продуктивності праці, матеріального та культурного рівня життя населення, внаслідок чого вдосконалюється система пенсійного забезпечення, інших видів соціального забезпечення та страхування. Змінюється структура виплат і послуг із соціального забезпечення. Студенти аналізують три групи впливів і змін у матеріальному становищі населення в період 70-х – початку 90-х рр. ХХ ст.: вплив оплати праці на розмір пенсій і доплат, вплив демографічної ситуації на матеріальне забезпечення населення, вплив нових соціальних програм на рівні і структуру виплат.

Список рекомендованої літератури

1. Вальчук О. І. Організаційна система соціального страхування в СРСР (1922–1933 рр.) за матеріалами Державного архіву Російської Федерації / О. І. Вальчук // Історичний архів. – 2014. – Вип. 12. – С. 119–124.
2. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. Г. Горілий. – Тернопіль : Астон, 2004. – С. 110–137.
3. Костина Е. Ю. История социальной работы : учеб. пособ. / Е. Ю. Костина. – Владивосток : Владивост. ун-т, 2003. – С. 99–105.
4. Полищук В. А. История социальной педагогики и социальной работы : курс лекций [Электронный ресурс] / В. А. Полищук, А. И. Янкович. – Тернополь : ТДПУ, 2009. – Лек. 12. – Режим доступа : <http://banauka.ru/15.html>.
5. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч.-метод. посіб. / Г. Попович. – Ужгород : Гражда, 2000. – С. 98–108.
6. Скоробагатько А. В. Розвиток законодавства про пенсійне забезпечення у період непу / А. В. Скоробагатько // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 236–242.

7. Фирсов М. В. Теория социальной работы : учеб. пособ. / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – 4-е изд. – Москва : Академ. проект ; Гаудеамус, 2009. – С. 133–150.
8. Фурман А. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. В. Фурман, М. В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 64–79.
9. Циткилов П. Я. История социальной работы / П. Я. Циткилов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 341–372.

Тема 14. Становлення та розвиток системи підготовки соціальних працівників в Україні. Волонтерська діяльність у соціальній роботі

План

1. Професія «соціальний працівник» в українській практиці соціальної роботи.
2. Діяльність Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи (УАСПССР): зміст, форми і методи діяльності.
3. Основні тенденції становлення та розвитку волонтерського руху в Україні і за кордоном.
4. Мотивація діяльності волонтерських загонів Українського державного Центру соціальних служб для молоді (ЦССМ).
5. Досвід і перспективи розвитку волонтерського руху в Україні і за кордоном.

Основні поняття: Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, соціальний працівник, фахівець із соціальної роботи, Українська асоціація соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи, волонтерство, волонтерський рух, Український державний Центр соціальних служб для молоді.

Методичні вказівки до вивчення теми

Перше питання студенти розпочинають з історичного екскурсу в практику соціальної допомоги, що склалася в Україні в ХХ ст.

Формування професії «соціальний працівник» пов'язують з юридичним закріпленням у Кваліфікаційному довіднику посад керівників, спеціалістів і службовців (Постанова Держкомпраці СРСР, 1991 р.) кваліфікаційних характеристик «спеціаліст із соціальної роботи», «соціальний педагог», «соціальний працівник». Перелічені посади стали аналогом посади «соціальний працівник», що вже існувала в країнах світу. У сучасній структурі професій вирізняють фахівців із соціальної роботи, які здобули диплом про вищу освіту та соціальних працівників, професія яких не залежить від рівня освіти.

Підготовка кадрів для соціальної роботи в Україні здійснюється на багаторівневій основі: курси, школи тощо (допрофесійна підготовка – обслуговування вдома хворих, самотніх, людей похилого віку); середні спеціальні заклади освіти (як правило, педагогічні, медичні – керівництво низовими ланками організацій з обслуговування хворих, немічних, самотніх, людей похилого віку); вищі навчальні заклади (управлінсько-організаторська робота в установах і організаціях, органах влади або навчально-педагогічна й науково-дослідна робота); курси, стажування тощо (перепідготовка та підвищення кваліфікації); аспірантура, докторантура (підготовка науково-педагогічних кадрів).

Підготовку фахівців із соціальної роботи в Україні проводять вищі навчальні заклади державної та приватної форм власності за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «магістр». Система підвищення кваліфікації реалізується у двох формах: формальна освіта (яку здійснюють ВНЗ із виданням відповідного свідоцтва чи сертифіката підвищення кваліфікації) та неформальна освіта (здійснюється на рівні громадських організацій – курси, тренінги, школи та інші форми неформальної освіти).

Студенти виявляють і пояснюють змістовий, діяльнісний, функціональний, технологічний, організаційно-управлінський, нормативно-правовий, професійно-особистісний і моніторингово-корекційний компоненти професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Необхідно розуміти основні завдання фахівців із соціальної роботи: аналіз соціального середовища та оцінювання

становища осіб, які потрапили в складні життєві ситуації; сприяння у вирішенні проблем таких осіб; виявлення соціальних проблем громади, сім'ї, окремої людини; розроблення соціальних проектів і їх практична реалізація. Функції фахівця із соціальної роботи: діагностична, прогностична, правозахисна, організаційна, профілактична, соціально-медична, соціально-педагогічна, технологічна, соціально-побутова, комунікативна.

Розкриваючи друге питання, студенти зазначають, що громадська організація УАСПССР створена в 1992 р. Починаючи з 1994 р. Асоціація є членом Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW). Студенти аналізують склад організації, називають її завдання, зосереджуються на змісті, формах і методах роботи. Особливу увагу приділяють розроблення Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, що була ініційована Асоціацією.

Третє питання необхідно розпочати з визначення понять «волонтерський рух», «волонтерство», «волонтер». Потім перейти до історії виникнення волонтерського руху у світі, а саме з пропозиції швейцарського підприємця та громадського діяча А. Дюнана у 1859 р. створити організацію допомоги пораненим, яка стала прототипом Червоного Хреста. Назва «Міжнародний комітет Червоного Хреста» офіційно закріплена в 1876 р., донині залишається чинною. Після Першої світової війни виникли перші волонтерські організації, засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою в Парижі.

Сучасна волонтерська діяльність базується на принципах визнання права на закріплення за всіма відповідного соціального та матеріального становища, поваги до гідності та культури, партнерства та братерства в наданні безкоштовної допомоги та послуг, сприяння забезпеченню особистих і колективних потреб, набуття під час волонтерської діяльності нових знань і навичок, розвитку творчих здібностей, а не споглядальних чи споживацьких настроїв (Загальна декларація про волонтерську діяльність, Амстердам, Нідерланди, 2001 р.).

У незалежній Україні виникнення волонтерського руху пов'язують зі створенням на поч. 90-х рр. XX ст. в Одесі

волонтерської служби психологічної допомоги «Телефон Довіри». Виявляють основні фактори формування волонтерського руху в Україні наприкінці ХХ ст.: економічна криза, загострення соціальних проблем, неспроможність державної системи соціального захисту, вплив західних тенденцій і практик соціальної роботи із залученням НДО, громадських організацій, окремих добровольців.

Важливо зауважити, що волонтерський рух є елементом громадянського суспільства, тому активізується в кризових умовах катастроф і воєнних конфліктів, громадських акцій непокори тощо (терористичні атаки в США, країнах Європи, Російській Федерації; оксамитові революції, АТО в Україні; міграційний колапс у країнах Європейського Союзу, особливо в Німеччині, та ін.).

Необхідно розкрити сучасні тенденції розвитку волонтерської діяльності у світі та в Україні, а саме: розширення сфери дії волонтерського руху; перетворення волонтерства на міжнародний рух; міжсекторальна взаємодія держави, бізнесу, громадських організацій; розвиток людських ресурсів волонтерської діяльності; використання ІТ та ІКТ у наданні допомоги тим, хто її потребує, утвердження та поширення гуманістичних й етичних принципів діяльності волонтерів, участь волонтерів у проєктній діяльності (гуманітарного, екологічного, культурно-історичного спрямування) тощо.

Четверте питання розпочинають із формування в Україні в 1992 р. за підтримки держави мережі соціальних служб для молоді (ЦССМ; нині – ЦСССДМ). Студенти аналізують нормативно-правову базу обґрунтування та створення ЦССМ (Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (15.12.1992, № 2859-ХІІ), Закон України «Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді в Україні» (05.02.1993, № 2998-ХІІ), а також зазначають завдання їх діяльності. Створення ЦССМ спричинило активний розвиток волонтерського руху.

Волонтери допомагали ЦССМ у реалізації вузькоспеціалізованих проєктів, орієнтованих на соціальні категорії населення, які потребували допомоги (безпритульні, діти та молодь з особливими потребами, наркомани та ін.). Серед напрямів роботи – просвітницька

діяльність і профілактика соціальних проблем (психологічна підтримка, профілактика ВІЛ/СНІДу, залежностей тощо).

Мотиви діяльності волонтерських загонів: підтримка традиційних цінностей українців, формування та виявлення милосердя, альтруїзму, гуманізму, небайдужості до проблем інших людей; підтримка, надання допомоги, піклування про членів громади; соціалізація, адаптація молоді до умов сучасного суспільства; особистий внесок у вирішення соціальних проблем; самореалізація через соціальні ініціативи; отримання практичного досвіду, взаємодія для вироблення нових підходів до вирішення соціальних проблем; формування лідерських якостей і управлінських здібностей; можливість долучитися до міжнародного волонтерського руху та ін.

Стимулом до участі у волонтерському русі є конкурс «Волонтер року», який щорічно, починаючи з 2001 р. (Міжнародний рік волонтерів згідно з рішенням ГА ООН), ЦСССДМ проводить в Україні. Аналогічний конкурс серед НДО проводить Центр волонтерства «Добра воля».

П'яте питання розпочинають із актуалізації знань про історичні корені добровільної соціальної допомоги в Україні в ХХ ст., що поєднували базові принципи соціального виховання, а саме трудове виховання з морально-етичним вихованням – повагою до жінок, старших за віком, допомогою немічним і людям похилого віку.

Серед проблем становлення волонтерського руху в сучасній Україні називають безсистемність процесу, відсутність постійних механізмів залучення, відбору, навчання, підтримки й заохочення до волонтерства та ін. Поряд із цим помітні позитивні зрушення у формуванні принципів та морально-етичних норм волонтерського руху, зростання кількості волонтерів, кількості організацій (державних і громадських), які залучають добровольців до соціально-значущих справ, соціальної допомоги людям, які її потребують.

Необхідно звернути увагу на організаційну віднесеність волонтерів в Україні: волонтери ЦССМ і волонтери – члени громадських організацій. Започатковано волонтерську допомогу при ЦССМ (1992–1993 рр.) із залученням учнів шкіл і СПТУ. Сучасна

структура волонтерського руху: 1) старшокласники та учні середніх спеціальних навчальних закладів (волонтери шкіл лідерів, груп взаємодопомоги, молодіжних об'єднань тощо); 2) студенти ВНЗ, які надають ЦССМ і громадським організаціям посильну допомогу в рамках практики; 3) батьки дітей-інвалідів, важких підлітків та членів інших проблемних груп, які об'єднуються в групи взаємодопомоги; 4) фахівці з психології, права, педагоги, медичні працівники, екологи, які консультують соціальних працівників і клієнтів соціальних служб і громадських організацій.

Звертають увагу на досвід країн світу в розвитку волонтерського руху, зокрема, зарахування волонтерської діяльності до стажу роботи (США), врахування волонтерства як альтернативної служби в армії (Франція, Україна).

Серед перспектив розвитку волонтерського руху називають зростання його суспільної спрямованості, що може бути виражена в економічних показниках (трудоднях, частці ВВП тощо); зростання інформаційно-просвітницької діяльності у структурі волонтерської діяльності.

Особливості волонтерського руху: добровільність, неприбутковість, конкретна спрямованість на людину та суспільство, різноманітність волонтерських ініціатив, відсутність єдиної для всіх держав правової бази регулювання волонтерського руху, національна спрямованість законодавства про волонтерство.

Практична частина

1. Аналіз кращих практик волонтерської діяльності при ЦССМ в Україні.
2. Аналіз кращих практик волонтерської діяльності при громадських організаціях в Україні.
3. Аналіз кращих зарубіжних практик волонтерської діяльності.

Методи роботи: якісний аналіз, івент-аналіз, синтез.

Покрокова методична інструкція для студента

1. Група вибирає для виконання одне із запропонованих вище завдань.
2. Староста, з урахуванням думки студентів, розподіляє регіони України або країни, на основі яких буде здійснюватися аналіз.
3. Кожен студент шукає офіційні сайти ЦССМ/громадських організацій у вибраному ним регіоні України/зарубіжній країні.
4. Студент аналізує новини, опубліковані на сайтах за темою «волонтерська діяльність» за останні три місяці.
5. Необхідно виявити традиційні та інноваційні форми волонтерської роботи.
6. В аудиторії студент презентує результати дослідження (три відібрані практики за критеріями суб'єктної та цільової спрямованості, інноваційності, результативності).

Список рекомендованої літератури

Першоджерела

1. Дюнан А. Воспоминание о битве при Сольферино / А. Дюнан ; пер. с фр. – 3-е изд. – Москва : Международный комитет Красного Креста, 2009. – 108 с.
2. Про волонтерську діяльність : Закон України № 3236 від 19 квіт. 2011 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
3. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Декларація № 2859-ХІІ від 15 груд. 1992 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
4. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України : Наказ № 1965 від 09 вер. 2005 р. [Електронний ресурс] / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart39/idx39460.htm>.

5. Про соціальні послуги : Закон України № 966-IV від 19 черв. 2003 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
6. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України № 2558-III від 21 черв. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
7. Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді в Україні : Закон України № 2998-XII від 05 лют. 1993 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

Навчальні та наукові видання

8. Волонтерський рух в Україні : тенденції розвитку / Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова та ін. – Київ : Академпрес, 1999. – 112 с.
9. Горелов Д. М. Волонтерський рух : світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. / Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський. – Київ : НІСД, 2015. – 36 с.
10. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. Г. Горілий. – Тернопіль : Астон, 2004. – С. 154–155.
11. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення / І. Грига, О. Брижовата, Л. Дума, О. Лисенко // Соціальна робота в Україні : перші кроки / за ред. В. Полтавця. – Київ : Academia, 2000. – С. 145–173.
12. Зверева І. Д. Українська асоціація соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи / І. Д. Зверева // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. – Київ ; Сімферополь, 2012. – С. 466.
13. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3–4. – С. 139–144.

14. Лях Т. Л. Сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні / Т. Л. Лях // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 квіт. 2002 р. : (у 2 т.). Т. 1 / за ред. М. І. Шкіля та ін. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – С. 122–124.
15. Полищук В. А. История социальной педагогики и социальной работы : курс лекций [Электронный ресурс] / В. А. Полищук, А. И. Янкович. – Тернополь : ТДПУ, 2009. – Лек. 13, подраздел 4. Профессиональная подготовка социальных работников/педагогов в Украине. – Режим доступа : <http://banauka.ru/1217.html>.
16. Поліщук В. А. Професійна підготовка соціальних працівників/соціальних педагогів / В. А. Поліщук // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь, 2012. – С. 233–236.
17. Социальная работа за рубежом : учеб. пособ. / сост.: Е. С. Новак, Е. Г. Лозовская, М. А. Кузнецова ; под общ. ред. Е. С. Новак. – Волгоград : ВолГУ, 2001. – С. 140–157.
18. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні : шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин [Електронний ресурс] / І. М. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – Режим доступу : http://el-zbirn-du.at.ua/2014_2/5.pdf.
19. Фурман А. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. В. Фурман, М. В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 105–107, 115–118, 123–125.
20. Чухрай М. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні : реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – № 1 (2). – С. 104–108.

Тема 15. Становлення і розвиток недержавної сфери соціальної роботи в Україні та за кордоном

План

1. Законодавча база діяльності недержавних організацій соціальної сфери.
2. Шляхи та форми інтеграційної діяльності недержавних організацій та органів місцевого самоврядування.
3. Соціальна діяльність груп самопомоги.

Основні поняття: держава, громадянське суспільство, недержавна організація, громадська організація, «третій сектор», неприбуткова організація, неурядова організація, благодійна організація, благодійний фонд, кредитна спілка, органи місцевого самоврядування, соціальне партнерство, соціальна інтеграція, групи самопомоги.

Методичні вказівки до вивчення теми

Розгляд першого питання необхідно розпочати з визначення понять «громадянське суспільство», «третій сектор», «недержавна організація» (НДО), «неурядова організація» (НУО), «неприбуткова організація», виявити різницю в їх трактуванні. З'ясовують мету, завдання, причини виникнення та розвитку, суспільне значення організацій громадянського суспільства. Виявляють сфери та напрями діяльності НДО. Потім переходять до аналізу Конституції України та законодавства України про діяльність НДО в соціальній сфері. Звертають увагу на дозволені Законом форми НДО, їх недостатню правову визначеність, різнорівневість, що породжує плутанину в класифікації (громадські організації, спілки (асоціації, союзи), кредитні спілки, благодійні організації, благодійні фонди). Специфічною формою НДО в соціальній сфері України є кредитні спілки. Студенти звертають увагу на різницю в заснуванні НДО (громадських організацій, релігійних організацій, кредитних спілок).

Друге питання розпочинають з аналізу статистичних даних про загальну кількість зареєстрованих і реально функціонуючих НДО, виявляють причини дисбалансу. Звертають увагу на практику та особливості діяльності НДО в США, країнах Західної Європи, країнах пострадянського простору, зокрема в Україні.

Важливо запам'ятати, що громадянське суспільство (зокрема, НДО як його складова частина) за визначенням об'єктивно є противагою державі, тому їх взаємодія обумовлена у вертикальній площині (знизу вгору та навпаки). Водночас НДО можуть як взаємодіяти, так і протистояти одна одній у горизонтальній площині самого громадянського суспільства залежно від їх цілей і інтересів. В Україні НДО, як правило, не готові до взаємодії між собою, мало поінформовані про моделі та технології організаційної діяльності одна одної, що зумовлено конкурентними умовами (браком фінансування, незначною кількістю міжнародних донорських організацій, обмеженістю або цільовою спрямованістю ресурсів, орієнтованих на потреби донорів, політичною орієнтованістю, низькою спорадичною фінансовою підтримкою з боку держави на виконання соціальних функцій тощо). У країнах Заходу функціонує контрактна форма співпраці між державними та недержавними організаціями, що передбачає кілька етапів: оголошення державою тендера на надання соціальних послуг, участь НДО в тендері на конкурсній основі, укладення контракту з переможцем тендера. Контракт включає пункти про державний контроль, звітність НДО перед державою.

Взаємодія НДО з органами влади в Україні ускладнена через невизначеність прозорих законодавчих механізмів бюджетного фінансування. Серед шляхів інтеграції діяльності НДО та держави студенти називають створення громадських, координаційних рад при органах влади, аналізують їх результативність. Порівнюють ефективність діяльності громадських рад із конкурсами соціально та культурно значущих проектів для громадських організацій, що фінансуються за кошти громадських фондів місцевих бюджетів, депутатські фонди рад різного рівня (підтримка мистецьких дитячих шкіл, проектів здобуття освіти впродовж життя, інклюзивних проектів розвитку окремих соціальних груп, які потребують підтримки (інвалідів, сиріт та ін.).

НДО використовують різні форми співпраці з державою, залежно від компетенцій відповідних гілок влади. Серед них студенти характеризують аналітичну роботу НДО над чинним законодавством,

підготовку законопроектів спільно з відповідними органами влади або на їх замовлення, лобювання змін до законодавства в межах співпраці з Верховною Радою України. Поряд із цим співпраця НДО з виконавчою владою, особливо силовими міністерствами, обмежена, що впливає на характеристики держави, якість і форми її взаємодії з громадянським суспільством. У соціальній, медичній, освітній сферах існують взаємно спрямовані процеси: держава ініціює окремі програми (наприклад, житлового молодіжного будівництва, створення ОСББ, центрів інвалідного спорту, громадських інспекцій із охорони довкілля, реформи місцевого самоврядування тощо), проте такі ініціативи наштовкуються на пасивність НДО. Водночас НДО активно задіяні в правозахисній діяльності (беруть участь у судових процесях як громадські обвинувачувані або захисники в цивільних і кримінальних справах, організують відеозйомку резонансних судових процесів, допомагають у звільненні та наданні правової допомоги військовополоненим, захищають права людини на наддержавному рівні та ін.). Проте часом НДО використовують шпарини в законодавстві, а саме: організують вуличні протести та блокування адміністративних будівель, суду, прокуратури з метою чинити тиск, застосовують некоректні методи поведінки в суді та інших органах влади, пікети місця проживання виборних або/та посадових осіб, чим порушують громадський порядок і підривають довіру до діяльності інститутів громадянського суспільства. Окремі НДО співробітничать з органами внутрішніх справ, зокрема, патрулюють вулиці, організують гуманітарну допомогу спеціалізованим колоніям з утримання хворих в'язнів тощо. Громадські організації можуть подавати до суду клопотання про умовно-дострокове звільнення ув'язненого чи заміну йому покарання на м'якше (ст. 52 КК України); взяти на поруки осіб, що скоїли злочин уперше, якщо він не мав великої суспільної небезпеки (ст. 51 КК); клопотати про дострокове погашення судимості (ст. 55 КК) тощо. Представники релігійних організації мають можливість відвідувати місця відбування покарання засуджених до позбавлення волі, організувати там богослужіння, а представники громадських організацій – контролювати умови

утримання. Студенти звертають увагу також на допомогу НДО Збройним Силам України під час проведення АТО.

Третє питання пов'язане з діяльністю груп самопомоги (або взаємодопомоги). Студенти звертають увагу на те, що в Україні першими групами взаємодопомоги були групи анонімних алкоголіків, які створювалися за зразком американських груп. Завдання таких груп: вихід з ізоляції, набуття впевненості у своїх силах, можливість говорити про свої проблеми, знайти товаришів, які розуміють проблему та співпереживають, навчатися в інших, обговорювати свої проблеми із сім'єю, друзями, вивчати себе через погляд іншої людини.

Необхідно розглянути типологію груп взаємодопомоги, здійснену Аланом Брауном (за напрямками діяльності в соціальній сфері), знайшовши відповідні форми роботи в українському суспільстві на сучасному етапі його розвитку: у сфері фізичного здоров'я (вирішення проблем здоров'я та догляду за хворими родичами); пов'язані зі сферою емоційного та психічного здоров'я (особи, що зазнали сексуального насильства, насильства в сім'ї тощо); групи для членів сімей з інвалідами, дітьми з труднощами в навчанні, девіантною поведінкою; групи для зміни поведінки людей із різними видами залежностей (алкогольної, наркотичної тощо); групи підтримки осіб, у житті яких відбулися істотні життєві зміни (наприклад, безробітні); освітні групи (організація дозвілля різних вікових груп, зокрема молоді); групи, спрямовані на задоволення потреб групового життя в закладах інтернатного типу. Студенти з'ясовують місце соціального працівника в організації та роботі груп взаємодопомоги (роль консультанта, якщо група організована та діє на принципах самоуправління; роль лідера з поступовим заміщенням цієї ролі членом групи, якщо група лише створюється за потреби, а лідер ще не виявлений). Необхідно навести приклади роботи груп взаємодопомоги у своєму населеному пункті, зазначивши членство, спосіб створення, порядок і форми роботи групи, ціннісні засади та принципи діяльності.

Список рекомендованої літератури

Першоджерела

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073-VI від 05 черв. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
2. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI від 22 бер. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
3. Про кредитні спілки : Закон України № 2908-III від 20 груд. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.

Навчальні та наукові видання

4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : курс лекцій / А. Г. Горілий. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль : Екон. думка, 2003. – С. 150–154.
5. Конончук А. І. Професійна підготовка соціальних працівників до партнерства з недержавними організаціями соціальної сфери / А. І. Конончук // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 183–187.
6. Кравченко Р. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери / Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Васильченко // Соціальна робота в Україні : перші кроки / за ред. В. Полтавця. – Київ : Academia, 2000. – С. 130–145.
7. Нормативно-правові аспекти діяльності та надання соціальних послуг недержавними організаціями в умовах соціальної економіки [Електронний ресурс]. – С. 37–58. – Режим доступу : <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/17.pdf>. – Назва з екрана.
8. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посіб. / укл.: К. В. Іващенко, І. В. Коцур. – Умань : Жовтий О. О., 2015. – С. 59–64.
9. Фурман А. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. В. Фурман, М. В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 115–116.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Приблизний перелік тем рефератів і презентацій

1. Соціальне обслуговування мігрантів у США.
2. Соціальне обслуговування мігрантів у Канаді.
3. Соціальне обслуговування мігрантів і біженців у країнах Європейського Союзу.
4. Соціальне обслуговування мігрантів і біженців у Росії.
5. Досвід соціальної роботи з мігрантами в Німеччині: національний і релігійний аспекти.
6. Досвід соціальної роботи з мігрантами у Великій Британії.
7. Досвід соціальної роботи з мігрантами у Швеції.
8. Історія національного питання в Канаді. Соціальні проблеми, пов'язані з національним питанням.
9. Політика коренізації: історико-порівняльний аспект.
10. Арабо-ізраїльський конфлікт: соціальні проблеми та шляхи їх вирішення.
11. Роми в Європі: соціальні проблеми та шляхи вирішення.
12. Політика геноциду: історія вирішення питання.
13. Апартеїд: історія та подолання наслідків.
14. Расова дискримінація: історія вирішення проблеми.
15. Єврейське питання: порівняльний аналіз шляхів вирішення.
16. Соціальні проблеми, пов'язані з гібридними війнами: шляхи вирішення.
17. Кримсько-татарське питання: історія та способи вирішення.
18. Соціальна політика України щодо національних меншин.
19. Німецьке населення в Росії: історія проблеми та шляхи вирішення.
20. Роль держави в регулюванні соціальної сфери.
21. Безробіття як соціальна проблема.
22. Соціальні наслідки інвалідності.

23. Бідність як одна з основних соціальних проблем в Україні.
24. Соціальні виміри старості.
25. Соціальні аспекти охорони здоров'я населення.
26. Соціальні наслідки міграційних процесів в Україні.
27. Умови інституалізації соціальної роботи в Західній Європі та Україні.
28. Ретроспективний аналіз використання поняття «соціальна робота» в науковій літературі.
29. Сучасне становище соціальної роботи в США.
30. Толерантність як ідеологія соціальної роботи.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Теоретико-методологічні основи навчальної дисципліни «Історія та теорія соціальної роботи».
2. Теорії виникнення соціальної допомоги: пояснення причин і механізмів.
3. Виникнення соціальної допомоги в стародавні часи.
4. Соціальна допомога в державах Стародавнього Сходу: держави Межиріччя, Стародавній Єгипет, Індія, Китай.
5. Соціально-економічна та релігійна обумовленість соціальної допомоги в перших цивілізаціях Стародавнього Сходу.
6. Соціальна допомога в епоху Античності: загальна характеристика.
7. Становлення державної соціальної допомоги в добу Античності.
8. Зародження та розвиток філантропії й меценатства: від Античності до наших днів.
9. Вплив монотеїстичних релігій на формування та становлення соціальної допомоги.
10. Зміна концепції соціальної допомоги під впливом розколів християнства. Протестантизм і благодійництво.
11. Практика соціальної допомоги в Київській Русі (IX–XII ст.).
12. Форми допомоги у стародавніх слов'ян: від язичницького до державного періоду.
13. Становлення соціальної допомоги в країнах Західної Європи в період середньовіччя (V–XVII ст.).

14. Соціальна допомога з боку територіальних і релігійних громад в період середньовіччя.
15. Розвиток соціальної допомоги на українських землях у XIII–XVIII ст.
16. Самобутні форми соціальної допомоги в українських землях часів козацтва.
17. Соціальна допомога в Україні: зміни, формування системи соціальної допомоги, методики (XIX – поч. XXI ст.).
18. Тенденції розвитку системи соціальних служб і виконавців за кордоном.

ВРАЗИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Храмову соціальну допомогу в Стародавньому Єгипті могли отримати:
 - а) військовополонені;
 - б) раби;
 - в) хворі та немічні;
 - г) подорожні.
2. Надання багатими римлянами грошей за здійснення незначних послуг, зокрема для забезпечення підтримки на виборах, призвело до виникнення:
 - а) нобілітету;
 - б) квінтету;
 - в) клієнтели;
 - г) плебісциту.
3. Яка з перелічених форм соціальної допомоги не властива первісному суспільству:
 - а) посаг;
 - б) грошова допомога;
 - в) толока;
 - г) братчина?
4. Які приписи серединного шляху в буддизмі спрямовані на забезпечення соціального миру та справедливості:
 - а) правильна концентрація;
 - б) правильна мова;

- в) правильна дія;
 - г) правильне мислення?
5. Виявіть у запропонованому переліку ті тези, що розкривають теоретичне та практичне значення історії соціальної роботи:
- а) вираховувати бюджет підприємств та організацій;
 - б) знаходити шляхи фінансування соціальної роботи відповідно до контексту (група, період розвитку, стан розвитку суспільства чи процесу);
 - в) дотримуватися принципів релігійної віри;
 - г) гнучко та ефективно вирішувати соціальні проблеми з урахуванням соціально-історичного досвіду;
 - д) здійснювати розроблення воєнної доктрини;
 - е) оптимізувати реалізацію соціальних проектів через аналіз ефективності вже наявного досвіду;
 - є) попереджувати управлінські помилки.

Викладач самостійно komponує завдання з урахуванням рівня підготовленості студентів. Оцінювання здійснюється відповідно до конкретного рівня складності. Тестових завдань першого рівня складності повинно бути не менше ніж 60 % від загальної кількості всіх тестових завдань однієї самостійної (поточної чи підсумкової) роботи.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Волонтер (лат. voluntarius – воля, бажання; voluntary – добровільний, доброволець, йти добровільно) – людина, яка з доброї волі надає допомогу іншим, не вимагаючи чогось навзаєм.

«Упокорюючі будинки» – спеціальні державні заклади системи соціального контролю, що існували в Росії з кінця XVIII ст. для коригування соціальних відхилень.

Директивне лікування (у підході М. Річмонд) – соціальна терапія, що ґрунтується на прямому (безпосередньому) методі впливу на клієнта з метою його залучення до вироблення та ухвалення рішень

засобами умовляння, переконання, порад, пропозицій, раціональних дискусій.

Недирективне лікування (у підході М. Річмонд) – соціальна терапія, що ґрунтується на опосередкованому методі впливу соціального працівника на життєву ситуацію клієнта шляхом зміни його соціального оточення.

Принципи «ментальної гігієни» (у підході М. Річмонд) – основоположні принципи етичного кодексу соціального працівника, а саме: симпатизувати клієнтові, віддавати йому перевагу, заохочувати клієнта, вибудовувати з ним чіткі та прозорі спільні плани.

Рада захисту дітей – надзвичайний державний орган боротьби з дитячою безпритульністю, який в УСРР утворений у березні 1919 р., опікувався інтернатами, колоніями, дитсадками, школами, дитячими клубами та їх відділеннями. Форми роботи республіканської Ради: розширення мережі безкоштовних їдалень, проведення Тижнів захисту дітей, Днів голодних дітей, суботників, під час яких заробітна плата робітників і службовців перераховувалася на допомогу бездоглядним і безпритульним дітям. У голодні роки (1921–1922) цей орган займався організацією прийняття, розміщення та забезпечення дітей, переселених із Поволжя та інших голодуючих районів півдня Росії та Казахстану. Ліквідований 28 листопада 1922 р. Постановою РНК УСРР у зв'язку із заснуванням Центральної комісії допомоги дітям (ЦКДД) при Комісії з ліквідації наслідків голоду. Із серпня 1923 р. ЦКДД стала самостійним органом з остаточної ліквідації безпритульності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

А. Основна навчальна література

Першоджерела

1. Дюнан А. Воспоминание о битве при Сольферино / А. Дюнан ; пер. с фр. – 3-е изд. – Москва : Международный комитет Красного Креста, 2009. – 108 с.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073-VI від 05 черв. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
3. Про волонтерську діяльність : Закон України № 3236 від 19 квіт. 2011 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
4. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI від 22 бер. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
5. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Декларація № 2859-XII від 15 груд. 1992 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
6. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України : Наказ № 1965 від 09 верес. 2005 р. [Електронний ресурс] / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/document/fpart_39/idx39460.htm.
7. Про кредитні спілки : Закон України № 2908-III від 20 груд. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>.
8. Про соціальні послуги : Закон України № 966-IV від 19 черв. 2003 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
9. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України № 2558-III від 21 черв. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
10. Про сприяння становленню та соціальному розвитку молоді в Україні : Закон України № 2998-XII від 05 лют. 1993 р.

[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

Підручники та навчальні посібники

11. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2007. – 341 с.
12. Теория социальной работы : учебник / под. ред. Е. И. Холостовой. – Москва : Юристь, 2001. – 334 с.
13. Фирсов М. В. История социальной работы : учеб. пособ. / М. В. Фирсов. – 2-е изд. – Москва ; Киров : Акад. проект ; Константа, 2007. – 608 с.
14. Фирсов М. В. Теория социальной работы : учеб. пособ. / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – 4-е изд. – Москва : Академ. проект ; Гаудеамус, 2009. – 512 с. – (Gaudeamus).
15. Циткилов П. Я. История социальной работы : учеб. пособ. / П. Я. Циткилов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 448 с. – (Высшее образование).

Б. Додаткова рекомендована література

16. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть. – Київ : УДЦССМ, 2001. – 344 с.
17. Антология социальной работы : в 5 т. / М. Ф. Фирсов (сост.) – Москва : Сварогъ – НВФССТ, 1994–1995.
18. Бережной Н. М. Человек и его потребности / под ред. В. Д. Диденко. – Москва : ФОРУМ, 2001. – 158 с.
19. Бех В. П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти / В. П. Бех // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. – 2002. – № 1. – С. 25–40.
20. Буторина Е. В. История социальной работы : конспект лекций / Е. В. Буторина, Г. М. Малеева, В. А. Филатов. – Омск : ОмГТУ, 2008. – 64 с.

21. Вальчук О. І. Організаційна система соціального страхування в СРСР (1922–1933 рр.) за матеріалами Державного архіву Російської Федерації / О. І. Вальчук // Історичний архів. – 2014. – Вип. 12. – С. 119–124.
22. Волонтерський рух в Україні : тенденції розвитку / Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова та ін. – Київ : Академпрес, 1999. – 112 с.
23. Горелов Д. М. Волонтерський рух : світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. / Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський. – Київ : НІСД, 2015. – 36 с.
24. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : курс лекцій / А. Г. Горілий. – 2-ге вид., доп. – Тернопіль : Екон. думка, 2003. – 72 с.
25. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. Г. Горілий. – Тернопіль : Астон, 2004. – 174 с.
26. Гуслова М. Н. Теория и методика социальной работы : учебник для проф. образования / М. Н. Гуслова. – Москва : Академия, 2007. – 160 с.
27. Доброштан В. М. Теория социальной работы : учеб. пособ. / В. М. Доброштан. – Санкт-Петербург, 2008. – 377 с.
28. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
29. Історія соціального виховання (з давніх часів до середини ХХ століття) : хрестоматія / упоряд.: О. С. Радул, Т. О. Кравцова, С. В. Куркіна та ін. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2010. – 464 с.
30. Костина Е. Ю. История социальной работы : учеб. пособ. / Е. Ю. Костина. – Владивосток : Владивост. ун-т, 2003. – 110 с.
31. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навч. посіб. / Н. І. Кривоконь. – Чернігів : Чернігівський державний технологічний університет, 2012. – 320 с.
32. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. / С. О. Кубіцький. – Київ : ДАКККіМ, 2009. – 298 с.
33. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах у схемах і таблицях : навч. посіб. / С. О. Кубіцький. – Київ : ДАКККіМ, 2010. – 124 с.

34. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – 2-ге вид., допов. і випр. – Київ : МАУП, 2003. – 163 с.
35. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій : зб. наук. пр. / Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3–4. – С. 139–144.
36. Лях Т. Л. Сучасні тенденції розвитку волонтерських організацій в Україні / Т. Л. Лях // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 квіт. 2002 р. : у 2 т. / за ред. М. І. Шкіля та ін. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – Т. 1. – С. 122–124.
37. Невлева И. М. Теория социальной работы : учеб. пособ. / И. М. Невлева, Л. В. Соловьева. – Белгород : Кооперативное образование, 2005. – 431 с.
38. Опанасюк В. В. Історія світових релігій. Становлення догматики та культури / В. В. Опанасюк. – Суми : СумДУ, 2013. – 108 с.
39. Павленок П. Д. Методология и теория социальной работы : учеб. пособ. / П. Д. Павленок. – Москва : ИНФРА-М, 2008. – 267 с. – (Высшее образование).
40. Полищук В. А. История социальной педагогики и социальной работы : курс лекций / В. А. Полищук, А. И. Янкович. – Тернополь : ТДПУ, 2009. – 256 с.
41. Поль С. Соціальна політика. Теми та підходи / С. Поль ; пер. з англ. Д. Полтавець. – Київ, 2000. – 400 с.
42. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч.-метод. посіб. / Г. Попович. – Ужгород : Гражда, 2000. – 134 с.
43. Скоробагатько А. В. Розвиток законодавства про пенсійне забезпечення у період непу / А. В. Скоробагатько // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 236–242.
44. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – Київ, 2000. – 260 с.

45. Социальная работа : теория и практика : учеб. пособ. / отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. – Москва : ИНФРА-М, 2001. – 427 с. – (Серия «Высшее образование»).
46. Социальная работа за рубежом : учеб. пособ. / сост.: Е. С. Новак, Е. Г. Лозовская, М. А. Кузнецова ; под общ. ред. Е. С. Новак. – Волгоград : ВолГУ, 2001. – 172 с.
47. Соціальна робота : хрестоматія. – Київ : ДЦССМ, 2001. – 396 с.
48. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – Київ : Наук. світ, 2003. – 233 с.
49. Соціальна робота в Україні : перші кроки / за ред. В. Полтавця. – Київ : Academia, 2000. – 236 с.
50. Соціальна робота в Україні : теорія і практика : посіб. для підвищ. кваліфікації працівників ЦСМ : у 2 ч. / за заг. ред. А. Я. Ходорчук. – Київ : УДЦССМ, 2001. – 296 с.
51. Тараненко С. Лазні у планувальній структурі давньоруського Подолу Києва [Електронний ресурс] / С. Тараненко // Місто : історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – Київ, 2016. – С. 129–139. – Режим доступу : http://history.org.ua/LiberUA/MistoIKS_2016/MistoIKS_2016.pdf.
52. Технології соціальної роботи за місцем проживання : навч. посіб. / укл.: К. В. Іващенко, І. В. Коцур. – Умань : Жовтий О. О., 2015. – 101 с.
53. Управлінські аспекти соціальної роботи : курс лекцій. – Київ : МАУП, 2002. – 376 с.
54. Фурман А. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. / А. В. Фурман, М. В. Підгурська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 174 с.
55. Чухрай М. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні : реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – № 1 (2). – С. 104–108.
56. Шарин В. И. История социальной работы : учеб. пособ. / В. И. Шарин. – Москва : Дашков и К°, 2010. – 368 с.

ДОДАТОК А
(обов'язковий)

Таблиця А.1 – ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

1349	–	прийнято Статут робітників в Англії
1439	–	засновано Львівське братство
1597–1598	–	закони про бідняків англійської королеви Єлизавети II передбачали створення реформаторіїв, виправних будинків, шпиталів, організацію приходської допомоги для старих і немічних, заборону жебрацтва
1530	–	Едикт імператора Священної Римської імперії Карла Великого покладав на муніципалітети функції контролю, соціального регулювання та забезпечення волоцюг і жебраків
1531	–	Едикт Карла Великого про заборону збору милостині на вулицях міст (крім милостині на користь хворих проказою та засуджених). Порушення заборони каралося тюремним ув'язненням
1531	–	Едиктом короля Генріха VIII в Англії розпочато перепис населення та ліцензування жебраків, встановлено покарання за жебрацтво та роздачу милостині
1532	–	Рішення Паризького парламенту про арешт, приковування попарно та відправку на примусові роботи жебраків
1535	–	низка законів, прийнятих у Франції, що класифікували

		та встановлювали відповідне покарання жебракам
1563	–	Лондонський «Статут ремісників» зобов'язував до праці всіх бідняків віком від 20 до 60 років
1685–1686	–	Київська православна митрополія перейшла під юрисдикцію Московської патріархії

Продовження табл. А.1

1601	–	реформа соціальної політики Англії. Закон, що визначив принципи соціальної допомоги та шляхи фінансування системи соціальної допомоги шляхом збирання спеціальних податків
1710	–	Конституція П. Орлика забороняла оподаткування та накладення посполитих та інших повинностей на козацьких вдів, сиріт, жінок, чоловіки яких перебували в походах і на козацьких службах
1764	–	Указ російської імператриці Катерини II про секуляризацію та передавання державі монастирських земель набув чинності на території Малоросії
1793	–	секуляризація церковно-монастирських земель на Правобережній Україні після Другого поділу Речі Посполитої
1795	–	Третій поділ Речі Посполитої. Усі українські землі (крім Галичини та Буковини) переходять під зверхність Російської імперії
1918	–	Коледж Сміта в Нью-Йорку (США) розпочав підготовку соціальних працівників
1918	–	заснування Українського товариства Червоного Хреста
1992	–	створення в Україні мережі соціальних служб для молоді
2001	–	XVI Всесвітня конференція волонтерів в Амстердамі (Нідерланди) прийняла Загальну декларацію про волонтерську діяльність, у якій визначила основні принципи волонтерської

ДОДАТОК Б
(довідковий)

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

1. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer.
2. Сумський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socsu.m.ucoz.com/>.
3. Сумський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://smr.gov.ua/uk/miska-vlada/vikonavchi-organi/strukturni-pidrozdili-sumskojimiskojiradi/215-sumskij-miskij-tsentr-sotsialnikh-sluzhbdlya-sim-jiditej-ta-molodi/2317-sumskij-miskij-tsentr-sotsialnikh-sluzhb-dlya-sim-jiditej-ta-molodi.html>.

Навчальне видання

**ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:
ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ
ТА СВІТІ (З XIII СТ. ДО СЬОГОДЕННЯ)**

Методичні вказівки
до семінарських занять
для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота»
денної форми навчання

Відповідальний за випуск Н. Д. Світайло
Редактор Н. З. Клочко
Комп'ютерний набір та верстання В. В. Опанасюк

Підписано до друку 06.09.2017, поз.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 3,26. Обл.-вид. арк. 2,67. Тираж 15 пр. Зам. №
Собівартість видання грн к.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.